

Nostalgický úsměv novoromantismu

(k obrazu Hanuše Schwaigera "Člověk je tu"
ze sbírek Pražského hradu)

Marie Pospíšilová

Pro romantické hnutí, počínajíc již preromantismem v 18.století, je charakteristická silná literární inspirace - jak ve veškeré umělecké tvorbě, tak v životě vůbec. Literatura se stala vůdčím uměleckým druhem, umožňujícím co největší uvolnění fantazie a vykreslení představy úniku do jiného vysněného světa - minulosti nebo exotiky.

V novoromantismu od 80.let minulého století to pak byl únik do světa pohádek a u šlechty do světa starobylé rytířskosti, přičemž oboje v době pokročilé technické revoluce sklonku století už dostávalo nádech komična, ironie, jakési shovívavé úsměvnosti, plné nostalgického smutku (za tím, co nutně musí odejít).

Tak i Hanuš Schwaiger byl velmi silně determinován literárními vlivy, zejména německými, neboť ještě cele patřil německé kultuře. Námětově čerpal z pohádek Wilhelma Hauffa. Od r.1883 maloval u lidí strach vzbuzující Krakonoše (většinou moment setkání vyděšeného člověka s touto mocnou bytostí), vodníky a spíše úsměv vyvolávající gnomy - tj. trpaslíky, skřítky - se svítilnami vylézající z děr v zemi a vysmívající se člověku - ústřední téma obrazu Člověk je tu (obr.58), namalovaného třiatřicetiletým Schwaigerem v r.1887 a v r.1934 koupeného do sbírek Pražského hradu (PHO 590). Na zemi pod vrbami na něm spí šumař, který asi předtím vypil obsah lahve, do níž nahlíží nejvíc rozesmátý z osmi červeně zakuklených skřítků.

Všech jmenovaných skutečností v tvorbě Hanuše Schwaigera si teoretici a uměnovědci všimli již na přelomu století: v r.1899 K.B.Mádl vysvětlil literární inspirace a smysl strašidel, bizarnosti a humoru u Schwaigera,¹⁾ v roce 1908 F.X.Harlas poukázal na Schwaigerův humor, pocházející z 16.století - ale přitom novodobý, ironicky úsměvný, bodře výsměšný, na pohádkáře persiflujícího strach a pověry lidí.²⁾ Harlas si všiml i Schwaigerovy příslušnosti k německé kultuře.³⁾ Ve stejné době F.X.Jiřík Schwaigera vyzdvihl jako předního představitele novoromantismu a archaisujícího proudu.⁴⁾ Nastínil-rozvedl, kam se tento směr českého malířství ubíral po Schwaigerovi a uvedl, že tento proud novoroman-

tismu a archaismu s nábojem groteskního humoru se dál vyvíjel k fantastice a karikatuře (jako představitele jmenoval Jaroslava Panušku), a pak dospěl k satíře, zejména v díle Emila Holárka a Františka Kupky.⁵⁾

Novoromantismus se ve Schwaigerově tvorbě projevil i snahou o jakousi staroněmeckou a staronizozemskou manýru⁶⁾ a o starobylou technologii - i hradní obraz je malován temperou na dřevěné desce. Nizozemských motivů ploché krajiny a větrných mlýnů užíval ještě před svou první holandskou cestou v r.1888 (hradní obraz je malován o rok dříve). Umožňovalo mu to studium starých německých a hlavně nizozemských mistrů.⁷⁾ Brzy po ukončení studia na vídeňské akademii Schwaigera vyhledávali šlechtičtí a novošlechtičtí mecenáši, jimž svým archaickým stylem tvorby vyhovoval zejména v zušlechťování sídel a jejich uvádění do starorytířské podoby.

V letech 1882-85 pobýval u ostravského průmyslníka - majitele hutí a dolů, novošlechtice barona Johanna Nepomuka Wilczka. Wilczek byl zvláště vyhroceným příkladem osobnosti, paradoxně rozpolcené v moderního podnikatele a uvnitř starožitností uzavřeného rádoby šlechtice, skutečně se oblékajícího do historických kostýmů a fotografovaného tak na nádvoří jeho od r.1878 od základu budovaného "starobylého" sídla - Kreuzensteinu u Vídně. V r.1880 se ve Vídni zúčastnil karuselu v kostýmu příslušníka lovecké knížecí družiny, jejímž členem byl i syn - Hans Wilczek ml.

Pohádkové a pověstní motivy ožily v novoromantismu zejména zpracováním ve Wagnerových hudebních dramatech a vlna wagnerismu zaplavila Evropu. Je znám především příklad Ludvíka II.Bavorského, jenž na svém Neuschwansteinu i jinde žil v prostředí, vytvořeném podle Wagnerových oper. Ale i Wilczek si na Kreuzensteinu zřídil Parsifalovu komnatu - dle Wagnerovy poslední opery, která byla poprvé uvedena v témže roce, kdy Wilczek se Schwaigerem vstoupili do kontaktu.

Dalším Schwaigerovým šlechtickým mecenášem byl Arnošt Emanuel Silva-Tarouca, jenž od r.1885 začal v historizujícím stylu přebudovávat zámek v Průhonicích, který vyženil. Byl to syn Alexandra Silva-Taroucy, který téměř půlstoletí předtím na zámku v Čechách pod Kosířem hostil Josefa Mánesa. A Josef Mánes tam již v polovině 19.století prokázal ironický, úsměvný nadhled nad způsobem života šlechty na jejích venkovských sídlech. Už v r.1850 ilustroval svou humornou hrdinsko-epickou skladbu - jakýsi pamflet, satiru: "Hanzelburg", transponující obyvatele zámku v Čechách pod Kosířem do neskutečné pohádkové rytířské doby, kdy oblečení v rytířské oděni bojovali s drakem. Na titulním listě Alexandr jede v brnění na koni pod svým hradem, jinde jsou zesměšněny - se shovívavým úsměvem předvedeny - záliby Alexandra Silva-Taroucy (výtvarná tvorba - vyřezávání, soustružení humpenů) a jeho bratra Bedřicha, který je zobrazen jako knihomol - tedy záliby, charakteristické pro romantismus, tím spíš novoromantismus. Obdobu vysmívaného knihomola ještě pak o půlstoletí později

namaloval František Kupka v obraze Biblioman (PHO 1096).⁹⁾

Také již v polovině století byl způsob života šlechty na panských sídlech satirován převáděním do světa dětí, což souvisí se stylem druhého rokoka. Úlohu rokokových elegánů a dam převzaly děti v drobných obrázcích Josefa Navrátila z r.1855: Navíjení neboli Galantní služba (PHO 414) a Pod besídkou neboli Zpověď (PHO 415) a o rok později v patnáctidílném cyklu akvarelů Josefa Mánesa: Život na panském sídle, vytvořeném v r.1856 jako reminiscence na pobyt v Čechách pod Kosířem (PHO 621-635).¹⁰⁾

O 36 let později osmatřicetiletý Hanuš Schwaiger namaloval na fasádě průhonického zámku pro Arnošta Emanuela Silva-Taroucu motiv sv. Jiří Drakobijce, ovšem velice netradičně pojatý, blízký již satirickému nadhledu Maxe Pirnera, jak jej známe z jeho Pohřbu draka z r.1917 - s pokorěným drakem, jako nedůstojnou slabou bytostí, nikoliv už strašlivou pohádkovou nestvůrou. Tak i ve Schwaigerově malbě může i nepřítel udatný rytíř ve vítězné póze stát na ubohé dračí kostře.

V následujícím roce - 1893 - Schwaiger pamfletoval šlechtu imitující na svých zámcích život dle starorytířských vzorů ve výmalbě prostor zámeckého vinného sklepa. Dva hlavní vícefigurální výjevy namaloval v lunetách na stěnách proti sobě - renesanční hostinu a rytířský turnaj na koních.

Romantismem objevený svět pohádek a rytířskostiv novoromantismu ztratil punc bázně a strachu z nedotknutelných mocných pohádkových bytostí. Staly se slabými, směšnými, přemoženými a nebo naopak se v podobě uštěpačných všetečných gnomů - skřítků, trpaslíků, vysmívaly nedokonalým představitelům reálného lidského světa - staly se prostředkem k tomu, nastavit světu lidí zrcadlo. Průběhem 19.století přímo úměrně s rostoucím rozporem pokroku a chtěného návratu, retardace určitých vrstev - zejména ve společenských vztazích, způsobu života, milieu - narůstal význam satiry, pamfletu, grotesknosti, úsměvnosti v umění, což mělo vést k poukázání na tyto rozpory a nebo samovolně je jen zobrazit jako stávající jev, bez potřeby a chuti něco řešit nebo změnit.

- 1) K.B.Mádl, H.Schwaiger, v: Umění včera a dnes XIV, 22.prosince 1899, s.194-5.
- 2) F.X.Harlas, Malířství. České umění. Praha 1908, s.164.
- 3) F.X.Harlas (cit. v pozn.2), s.167.

- 4) F.X.Jiřík, Vývoj malířství českého ve století XIX., Dílo, vydává Jednota umělců výtvarných v Praze, roč.VI., č.5-9, s.208.
- 5) F.X.Jiřík (cit. v pozn. 4), s.209.
- 6) Srov. M.Jiránek, Hanuš Schwaiger. Praha 1912; totéž v: M.Jiránek, Dojmy a potulky a jiné práce. Literární dílo I. Praha 1959, s.105-123.
- 7) Do Holandska cestoval celkem třikrát.
- 8) Oblíbil si motiv Venušiny sluje z "Tannhäusera". Inspiroval se jí v zimní zahradě v Neuschwansteinu v parku zámku Linderhof a v zimní zahradě na střeše své mnichovské rezidence. Motiv Venušiny sluje byl obvykle doplňován labutěmi, častým symbolem dobra a čistoty ve Wagnerových operách. Ve Venušině jeskyni v parku zámku Linderhof se Ludvík II. nechával houpat na vodě ve velké mušli, v jaké labuť přivázela Lohengrina zachránit Elsu, obviněnou ze smrti svého bratra Gottfrieda.
- 9) František Kupka, Biblioman I, 1896, v r.1946 na výstavě koupeno do sbírek Pražského hradu - PHO 1096, kde je jako knihomol zobrazen básník Hanuš Jelínek, zatímco na Bibliomanu II, ve sbírkách Národní galerie v Praze, jím je sám autor obrazu.
- 10) Původní verze ze silva-taroucovského majetku z Čech pod Kosířem byla v r.1934 zakoupena do sbírek Pražského hradu. Ve sbírkách Národní galerie v Praze je uložena replika cyklu.